

Herregårdsnavneændringer

Mange danske stednavne går langt tilbage i tiden. Måden, hvorpå vi staver og udtaler navnet, har typisk ændret sig, men selve grundformen og betydningen er som regel uændret, siden det i sin tid blev dannet for ofte adskillige århundreder siden. En gruppe af bebyggelser har dog været genstand for flere deciderede navneændringer end alle andre, nemlig herregårdene. Denne artikel vil præsentere hvilke typer navne Danmarks gamle herregårde generelt har haft, og ikke mindst hvilke typer af navneændringer en stor del af dem har taget op gennem tiden, udskille de forskellige tidsperioder for disse, og sågar prøve at komme med et bud på, hvad årsagen til navneændringerne har været.

Hovedparten af vore landsbyer har ganske gamle navne. F.eks. går de fleste landsbynavne med endelser som *-by*, *-rup*, *-tved* og *-rød* tilbage til vikingetid og middelalder, mens navne på *-lev*, *-løse* og *-ing(e)* formentlig går helt tilbage til jernalderen. En medvirkende årsag til landsbynavnenes store alderskontinuitet er, at det tilsyneladende kun sjældent er hændt, at en landsby har skiftet navn. Ganske vist har de fleste landsbyer i dag en stave- og udtaleform, der har ændret sig noget siden den oprindelige på grund af sproghistoriske udviklinger, men deciderede navneændringer hører til sjældenhederne – i hvert fald i historisk tid. Et af de få eksplicit kildebelagte eksempler herpå fra ældre tid er landsbyen Knudstrup (Alsted s., Sjælland), der i kilder fra 1100-tallet hed *Gøtstorp*, men ifølge en omtale fra 1440 da havde skiftet navn til Knudstrup.¹ Forledsændringen fra det middelalderlige mandsnavn *Gøt* til det velkendte navn *Knud* kunne indikere, at ændringen af landsbyens navn er sket i forbindelse med et ejerskifte, men den reelle årsag kendes ikke. Et tilsvarende ejerskifte kan ligge bag en anden formodet landsbynavneændring fra middelalderen, hvor Sønder Grimmelstrup (Horbelev s., Falster) i Falsterlisten fra ca. 1250 hed *Kietilsthorp* og da ejedes af en stormand med det dansk-vendiske navn Gnemer. Da det efter alt at dømme er den samme bebyggelse, der i 1417 hed *Grimmerstorp*, er det oplagt at forklare skiftet af landsbynavn med et ønske om at afspejle et nyt ejerforhold, enten foranlediget af Falsterlistens Gnemer eller en af hans efterkommere.² I nyere tid har enkelte landsbyer skiftet navn af 'kosmetiske' hensyn, hvilket f.eks. gælder Rumperup (Bregninge s., Sjælland) og Gumperup (Karrebæk s., Sjælland), hvis beboere tilsyneladende var så trætte af spøgefuldheder afledt af deres adresser, at de i 1925-26 fik kongelig tilladelse til at ændre landsbynavnene til henholdsvis Højsted og Klin-

teby.³ Mens ovenstående kan betragtes som de få undtagelser, der bekræfter en ellers gældende hovedregel om betydelig navnekontinuitet for det danske landbosamfunds landsbybebyggelser, så gør helt andre forhold sig gældende for landets mange herregårde, idet en betydelig andel af disse har skiftet navn op gennem historien – flere af dem endda adskillige gange. Det er om disse herregårdsnavneændringer, at det efterfølgende skal handle.

Typiske herregårdsnavne

Inden vi tager fat på herregårdernes navneændringer, kan det være formålstjenligt først kort at få overblik over, hvad herregårdene har heddet som udgangspunkt. Det ældste lag af historisk belagte herregårde fra højmiddelalderen,⁴ hvoraf nogle kan føres arkæologisk tilbage til vikingetiden, knytter sig gennemgående til de eksisterende landsbyer, således at stormandsgårdene typisk lå sammen med en tilhørende landsbybebyggelse.⁵ Derfor hed langt de fleste af vore højmiddelalderlige herregårde det samme som de landsbyer, som de lå i, dvs. navne med endelser som *-lev*, *-løse*, *-ing(e)*, *-by* og *-rup*. I løbet af senmiddelalderen og tidlig moderne tid fik mange af disse landsbyherregårde tilføjet endelsen *-gård* for bedre at kunne skelne mellem landsbyen og herresædet.⁶ Et eksempel på dette er Hørby (Hørby s., Sjælland), der kendes som kombineret landsby og stormandssæde fra starten af 1300-tallet, indtil herregården omtales navnemæssigt selvstændigt første gang i 1411 (*Hørbygarth*) og siden da stadig oftere som Hørbygård.⁷ I løbet af senmiddelalderen blev det mere almindeligt at udflytte eller nyanlægge herregårde uden for landsbyerne, hvad enten dette nu skete af dyrkningspraktiske, socialprestigiøse eller forsvarsmæssige hensyn.

Navnemæssigt betød det, at herregårdernes ejere nu frit kunne vælge, hvad de ville kalde deres sæde, og mens en del senmiddelalderlige herregårde fortsat fik samme type navne som samtidens nyanlagte landsbyer (eller blot blev opkaldt efter en eksisterende nærliggende landsby ved at tilføje *-gård* til landsbynavnet), så kan der også tydeligt identificeres en gruppe af navnetyper særligt knyttet til herregårdsbebyggelser. Fra senmiddelalderen gælder det især navne på endelsen *-holm*, *-borg* og *-vold*. I 1600-tallet vandt nye endelser frem blandt foretrukne herregårdsnavnevalg, såsom *-dal* og *-lund*, hvortil senere navnemoder med *-minde*, *-lyst* og *-gave* især slog an i 1700-tallet. Mens de oprindeligt senmiddelalderlige herregårdsnavne på *-holm* ('jordareal omgivet af vand'), *-borg* ('befæstet bygning') og *-vold* ('voldgravsanlæg') ofte afspejler, at de tilknyttede bebyggelser vitterligt var befæstede af forsvarshensyn, så blev navnetyperne efterhånden så nært associeret med herregårde, at eftermiddelalderlige herregårdsanlæggelser uden befæstninger og voldgrave uden problemer kunne antage samme endelsestyper. På samme måde må man ofte lede

forgæves efter de naturgeografiske sænkninger i landskabet, som vore mange herregårdsnavne på *-dal* kunne stille forventninger om.⁸

Af de gamle landsbynavnetyper, der også fandt vej til herregårdene, bør der til især nævnes endelsen *-rup*, den suverænt hyppigste af alle danske stednavnetyper overhovedet, der ud over dens mange høj- og senmiddelalderlige landsbyer også tæller et ganske anseeligt antal rene herregårdsnavne, der for en stor del synes at stamme fra 1400- og 1500-tallet, men enkelte går helt tilbage til 1300-tallet, som f.eks. Gammel Estrup (Fausing s., Jylland), der omtales første gang i 1341 som et herresæde kaldet Æstorp.⁹ I forhold til endelsens oprindelige betydning som en beskeden 'udflytterbebyggelse' for hårdtarbejdende bønder fik navnetypen således allerede i senmiddelalderen en renæssance som velegnet herregårdsnavneendelse, velsagtens nu i betydningen 'gammel ærværdig bebyggelse'. Imidlertid skulle denne smag for herregårdsnavne på *-rup* ikke vare ved.

Herregårdsnavne baseret på nedlagte landsbynavne

I 1500- og 1600-tallet opstod rigtig mange nye herregårde ved nedlæggelse af gamle landsbyer. Dette hang dels sammen med nye stordriftsmuligheder på herregårde med store jordtilliggende, dels at herregårdene kunne opnå skattefrihed hvis et tilstrækkeligt stort areal var klassificeret som 'hovedgårdsjord'.¹⁰ Stednavnemæssigt betyder det, at mens mange af vore landsbynavne forsvandt i denne periode, så opstod samtidigt en række nye herregårdsnavne. Op igennem 1500-tallet valgte ejerne af de nye herregårde ofte at basere deres navne på de tilknyttede nedlagte landsbyers navne. Det kunne i sin mest enkle form ske ved tilføjelsen af endelsen *-gård*, som f.eks. fra landsbynavnet *Orup* til herregårdsnavnet **Orupgård** (Idestrup s., Falster) omkring år 1600.¹¹ Et endnu tydeligere herregårdspræg kunne opnås med tilføjelsen af *-holm*, som da landsbyen *Endrup* i 1580'erne blev til herregården **Endrupholm** (Vr. Nykirke s., Jylland).¹² En lidt mere avanceret navngivning kunne udskifte endelsen i landsbynavnet med en herregårdsindikerende endelse, som f.eks. med omdannelsen i 1588 af bl.a. landsbyen *Aggerup* til herregården **Aggersvold** (Hjembæk s., Sjælland).¹³ Men herefter begyndte en anden navnemode at tage over i adelsstanden, idet nyoprettede herregårde fra slutningen af 1500-tallet næsten udelukkende antog navne bestående af personnavneforled sammensat med en herregårdstypisk endelse, der samlet set ingen tilknytning havde til den nedlagte landsbys navn. Dette gjaldt f.eks., da landsbyerne Akselhoved og Hylingskov i starten af 1590'erne blev til herregården **Lindersvold** (Roholte s., Sjælland), en kreativ sammensætning af forleddet i slægtsnavnet på stifteren Christoffer Lindenov med den middelalderlige herregårdsnavneendelse *-vold*, til trods for at ingen borgvold nogensinde har indgået i anlægget.¹⁴ På samme

måde leder man forgæves efter toponomastiske spor af de nedlagte landsbyer *Hundshoved* og *Rumpe* i deres respektive herregårdsafløser *Fredsholm* (Vestenskov s., Lolland) fra 1630 og *Edelgave* (Smørum s., Sjælland) fra 1666, opkaldt efter henholdsvis Friedrich von Barnewitz og Edel Ulfeldt.¹⁵

Egentlige herregårdsnavneændringer

Mens man stednavnemæssigt kan diskutere, om der reelt kan tales om en navneændring, når én type bebyggelse (f.eks. en landsby) helt skifter form og karakter (til f.eks. en herregård), så frembyder kildematerialet også talrige eksempler på deciderede herregårdsnavneændringer, hvor bebyggelsen både har haft karakter af herregård før og efter et navneskifte. I en hurtig gennemgang af Navneforsknings registranter har jeg identificeret 112 sådanne herregårdsnavneændringer inden for det nutidige Danmarks grænser; denne optælling gør på ingen måde hævde på at være udtømmende, men kan dog formodes at være rimelig dækkende og repræsentativ.¹⁶ Navneændringerne dækker perioden ca. 1325-1962, dog med en klar overvægt i 1600-tallet (43) og 1700-tallet (39); især perioderne 1660-1689 (33) og 1750-1799 (25) har været umådeligt rige på ændringer af herregårdsnavne. Af de 112 registrerede herregårdsnavneændringer skiftede de 26 til et navn på *-holm*, der dermed udgør den største endelsesgruppe blandt navneændringerne.¹⁷ Endelsen var især dominerende i tiden frem til 1660, hvor der i 16 ud af i alt 25 ændringer (64%) indgik et nyt navn på *-holm*.

Tilføjelse af endelsen *-holm* (ca. 1325-1680)

Undersøgelsens ældste registrerede herregårdsnavneændring gælder den bispeligt ejede borg *Dragsholm* (Vallekilde s., Sjælland), der i de tidligste omtaler fra 1313-1332 blot kaldes *Draug* ('landdrag, smalt landstykke'), hvortil der fra omkring midten af 1320'erne tilføjedes den klassiske herregårdsendelse *-holm*, der i dette tilfælde helt korresponderer med de reelle terrænforhold, idet borgen var omgivet af voldgrave og vådområder.¹⁸

Til samme gamle gruppe af herregårdsnavneændringer kan henregnes *Næsbyholm* (Næsby s., Sjælland), der fra omkring 1570 afløste det hidtidige navn *Næsbygård* med en udskiftning af endelsen *-gård* til *-holm*.¹⁹ På samme måde blev *Skjoldenæs* til *Skjoldenæsholm* (Valsøllille s., Sjælland) i forbindelse med en ombygning i 1660'erne,²⁰ *Sæbygård* blev til *Sæbyholm* (Halsted s., Lolland) i 1673,²¹ og *Skullerup(gård)* blev til *Skullerupholm* (Kisserup s., Sjælland) omkring 1680.²²

Nye *holm*-navne med ukendt forledsmotiv (1555-1674)

Der var dog ikke kun tale om tilføjelse af *-holm* til allerede eksisterende navne. Omkring 1555 besluttede Hans Barnekow, ejer af herregården *Ellinge*, at omdøbe stedet til det helt nye navn ***Birkholm*** (nu Løvenborg, Butterup s., Sjælland). Navngivningsmotivet kendes ikke, men herregården ligger vitterligt på en holm omgivet af skovbevoksede vådområder, der muligvis har talt en mængde birketræer. Med navneskiftet adskiltes hovedgården dels fra landsbyen *Ellinge*, dels fra herregården *Ellingegård* i Odsherred (Højby s., Sjælland); skiftet kan ikke tilskrives herregårdens udflytning fra landsbyen, der først fandt sted omkring 1632.²³

Selv herregårdsnavne, der allerede indeholdt endelsen *-holm*, kunne blive ændret til et nyt *holm*-navn. Det skete f.eks. for *Gjesingholm*, der i 1674 blev til ***Løvenholm*** (Gjesing s., Jylland).²⁴ Motivet til forledsudskiftningen fra landsbynavnet *Gjesing* til dyrenavnet *løve* kendes ikke med sikkerhed; modsat hvad der ovenfor kunne foreslås for *Birkholm*, har der næppe været specielt mange løver i området. Da et tilsvarende forled indførtes i 1765 ved en ny navneændring af netop *Birkholm* til *Løvenborg*, hang det sammen med, at den daværende ejer, gehejmeråd Severin Løvenskiold, ønskede at markere, at herregården samme år var blevet gjort til hovedsæde for et nydannet baroni af samme navn. Navnet ***Løvenborg*** var dannet ud fra forleddet i familiens adelsnavn *Løvenskiold*, som Severins fader, Herman Leopoldus, havde antaget ved sin ophøjelse til adelsstanden i 1739.²⁵ Men i *Løvenholms* tilfælde havde den navneændrende ejer, Ditlev Rantzau, ingen løver i sit navn. Til gengæld var der en løve i slægtens våbenskjold, som kan have stået fadder til herregårdsnavnet.²⁶

Opkaldelse efter personer + *holm* (1559-1734)

En af de hyppigste navneændringer på danske herregårde bestod i at danne et nyt navn bestående af et personnavn sat sammen med endelsen *-holm*; denne kombination alene står for 18 af undersøgelsens 112 ændringer. Undersøgelsens ældste registrerede eksempel på en ændring til denne type navn er ***Rosenholm*** (Hornslet s., Jylland), der i 1559 markerede at herregården *Holm* da var overgået til slægten Rosenkrantz, ved at lade forleddet i slægtsnavnet sætte foran det eksisterende navn.²⁷ En næsten tilsvarende løsning blev valgt af Henrik Rantzau, da han i 1568 overtog det sekulariserede *Holme Kloster* og lod det omdøbe til ***Rantzausholm*** (nu Brahetrolleborg, Brahetrolleborg s., Fyn).²⁸ I andre tilfælde var det den nye ejers fornavn, der sammensat med *-holm* dannede et helt nyt navn på herregården, som det f.eks. skete for de ligeledes sekulariserede *Skovkloster* og *Vitskøl Kloster*, der i 1560 og 1573 blev til henholdsvis ***Herlufsholm*** (Herlufsholm s., Sjælland) og ***Bjørnsholm*** (nu

igen Vitskøl Kloster, Overlade s., Jylland), opkaldt efter deres respektive ejere Herluf Trolle og Bjørn Andersen Bjørn.²⁹

Ganske mange herregårde er endvidere opkaldt efter den navneændrende ejers nærmeste familie, hvilket f.eks. gælder **Oxholm** (tidl. Ø Kloster, Øland s., Jylland), opkaldt efter ejerens hustru Anna Oxe i 1573, og **Trudsholm** (tidl. Horsestald, Kirke Sonnerup s., Sjælland), opkaldt efter ejerens fader Truid Ulfstand omkring 1585.³⁰ Kombinationen af personnavne og endelsen *-holm* var næsten enerådende blandt navneændringer på danske herregårde i århundredet 1560-1660, hvorefter moden i højere grad drejede over mod andre endelsestyper, men endnu i 1734 fik gruppen et sidste bidrag i form af **Christiansholm**, der igennem godt hundrede år var midlertidigt navn på Ålholm (Nysted s., Lolland), opkaldt efter den da blot 8-årige ejer Christian von Raben.³¹

Opkaldelse efter personer + *borg* (1616-1785)

For navneændringsstemte herregårdsejere, der af den ene eller anden grund ikke syntes om en personnavnekombination med *-holm*, udgjorde endelsen *-borg* tilsyneladende et oplagt alternativ. Her tæller undersøgelsen hele 21 eksempler, der dækker perioden 1616-1785, men især dominerer tiden efter 1660. Alene i 1660'erne nynavngaves **Marselisborg** (1661, tidl. Havreballegård, Århus, Jylland), **Schackenburg** (1661, tidl. Møgeltønderhus, Møgeltønder s., Jylland), **Frijsenborg** (1665-75, tidl. Jernit, Hammel s., Jylland) og **Brahetrolleborg** (1667, tidl. Rantzausholm, Brahetrolleborg s., Fyn) efter deres respektive ejere: Gabriel Marselis, Hans Schack og Mogens Friis, samt ægteparret Manderup Brahe og Birgitte Trolle.³² Sammenlignet med *holm*-herregårdsnavnene tæller *borg*-navnene flere sammensætninger med slægtsnavne, men enkelte fornavne har da også sneget sig ind, såsom i **Vilhelmsborg** (1673, tidl. Skomstrup, Mårslet s., Jylland) og **Constantinsborg** (1677, tidl. Stadsgård, Ormslev s., Jylland);³³ i netop dette tilfælde må det dog også anføres, at efternavnet på deres respektive ejere, Vilhelm Marselis og Constantin Marselis, som ovenfor nævnt havde været optaget siden 1661. Udover den tidsmæssige forskydning imellem præferencen for *-holm* og *-borg* i nye herregårdsnavne kan der også noteres en geografisk tendens til, at sidstnævnte i højere grad har fundet udbredelse i Jylland.

Opkaldelse efter personer + andre endelsestyper

Når den danske adelsstand ville give deres gamle herregårde nye navne i perioden ca. 1550-1800, hvori navnet på slægten, dem selv eller et nært familimedlem skulle indgå, rakte kreativiteten dog også indimellem længere end blot at koble personnavnet på en af endelserne *-holm* eller *-borg*.

Af de gamle middelalderlige herregårdsnavnetyper havde *-vold* og *-feld* sta-

dig en vis appel op i 1500- og 1600-tallet, med f.eks. **Rosenvold** (o.1575, tidl. Stagesvold, Stouby s., Jylland), **Frisenvold** (1664, tidl. Torup, Ørum s., Jylland) og **Lerkenfeld** (1681, tidl. Bonderup, Vesterbølle s., Jylland), opkaldt efter de adelige slægtsnavne Rosenkrantz, Friis og Lerche.³⁴ Også den klassiske endelse *-gård* kunne fortsat finde fornyet anvendelse, som da Hans Steensen i 1580'erne omdøbte den genopbyggede *Krogagergård* til **Steensgård** (Snøde s., Langeland).³⁵ En variant af dette med tilføjelse af både *-gård* og *-holm* gennemførtes af Johan Sohn, da han i 1688 fik hovedgårdsprivilegier for *Filsted Ladegård* og omdøbte den til **Sohngårdsholm** (Nr. Tranders s., Jylland).³⁶

Mens rigtig mange nyoprettede herregårde i senmiddelalderen fik navne på *-rup*, synes denne navneendelse i mindre grad at have tiltalt adelen i århundrederne efter middelalderen. Dette viser sig dels ved, at det ikke mindst var de gamle herregårdsnavne på *-rup*, der blev fravalgt ved navneændringerne i især 1600- og 1700-tallet (se nedenfor), dels ved at kun ganske få nye *rup*-herregårdsnavne opstod i samme periode. To undtagelser, hvor andre navnetyper ligefrem ændredes til fordel for *-rup*, var **Erikstrup** (1602, tidl. Kongsgård, St. Heddinge s., Sjælland) og **Ottestrup** (1797, tidl. Stenshede, Volstrup s., Jylland), opkaldt efter henholdsvis Erik Walkendorf og Otte Arenfeldt.³⁷

Blandt de øvrige brugte gamle endelsestyper for navneændringer på herregårde efter middelalderen kan endvidere nævnes *-bjerg*, der f.eks. anvendtes af den nyudnævnte rentemester Henrik Müller, da han i 1660 omdøbte *Skovgård* til **Annebjerg** (Højby s., Sjælland) efter sin datter Anna. Det kuperede nær-område til trods, ligger herregården ikke på noget højedrag, og endelsen skal nok snarest opfattes poetisk.³⁸ Markante bakker leder man generelt forgæves efter omkring herregården **Pallisbjerg** (Staby s., Jylland), der ikke desto mindre hed *Padbjerg* indtil 1560, hvor den nye ejer Palle Juel kreativt lod padden i navnets forled udskifte med sit eget fornavn.³⁹ Alternativt kunne han have indsat slægtsnavnet som forled, hvilket faktisk implementeredes af en senere slægtning, Amalie Christiane Juel, da hun i 1797 overtog herregården *Raskenberg* og lod den omdøbe til **Juelsberg** (Aunslev s., Fyn).⁴⁰ I nogle tilfælde havde slægtsnavnet i sig selv stedsnavnepræg, således at det uden tilføjelse af noget supplerende efterled kunne anvendes som herregårdsnavn. Et eksempel herpå er **Hardenberg**, der i 1815 indførtes af ejeren C.H.A. Hardenberg-Reventlow på herregården *Krenkerup* (Radsted s., Lolland), der siden har fået sit oprindelige navn tilbage; slægtsnavnet refererer til familiens tyske stamsæde Schloß Hardenberg nær Hannover.⁴¹

En af de mest populære nye endelsestyper ved herregårdsnavneændringer i 1600- og 1700-tallet var en anden terrænbetegnelse, nemlig *-dal*, der i herregårdssammenhæng generelt har lige så lidt reel landskabsrefererende i sig som *-bjerg*. Også her blev i langt de fleste tilfælde nye *dal*-navne opkaldt efter

ejerens eller hans hustrus slægtsnavn eller fornavn: **Gjeddesdal** (1672, tidl. Pårup, Greve s., Sjælland, efter Margrethe Gjedde);⁴² **Rathlousdal** (1674, tidl. Loverstrupgård, Odder s., Jylland, efter Gregorius Rathlou);⁴³ **Ulriksdal** (1714, tidl. Bispens Ø, Godsted s., Lolland, efter Ulrik von Lützwow);⁴⁴ **Frederiksdal** (1743, tidl. Grimsted, Sandby s., Lolland, efter Christian Fredrik Knuth);⁴⁵ **Kristiansdal** (1743, tidl. Lundegård, Branderslev s., Lolland, efter Christian Fredrik Knuth);⁴⁶ **Sofiedal** (c.1760, tidl. Stenkelstrup, Terslev s., Sjælland);⁴⁷ **Kristinedal** (1767, tidl. Lundegård, Skovby s., Jylland, efter Christine Friis);⁴⁸ **Sophiendal** (1768, tidl. Vengegård, Veng s., Jylland, efter Frederikka Anna Sophie Adeler);⁴⁹ og **Selchausdal** (1799, tidl. Gundetved, Buerup s., Sjælland, efter Christian Andreas Selchau).⁵⁰ Ikke alle *dal*-herregårdsnavne har dog personnavne i deres forled, hvilket f.eks. gælder **Frydendal** (1607, tidl. Torbenfeld, Frydendal s., Sjælland) og **Rosendal** (1789, tidl. Totterupholm, Fakse s., Sjælland), der snarere synes rent poetisk motiveret.⁵¹

Hvor f.eks. *-holm* trods sin store popularitet som endelse på herregårdsnavne også optræder hyppigt i såvel landsbynavne som naturnavne, så er en endelse som *-dal* i bebyggelsesmæssig sammenhæng primært knyttet til herregårde og enkeltgårde. En sådan herregårdstilknytning er endnu mere udtalt for de to sidste eksempler på endelser, der her skal omtales, nemlig *-eje* og *-gave*, der endda har det ekstra forhold i sig, at de i særlig grad knytter sig til herregårdsnavne opstået ved navneændringer. Herregårdene **Rodsteenseje** (Odder s., Jylland) og **Roseneje** (Norup s., Fyn) fik således disse navne i starten af 1680'erne, da Jens Rodsteen og Jens Rosenkrantz overtog henholdsvis *Hovedstrupgård* og *Qvitowsholm*, hvilke nyhvervede ejerskaber de ønskede understreget med nye navne.⁵² Sidstnævnte ændrede dog efterfølgende navn et par gange igen, indtil herregården i 1784 fik sit nuværende navn **Hofmansgave**, hvilket fandt sin anledning i, at ejeren Niels de Hofman da skænkede gården til sin nieces søn, Niels Bang.⁵³ På samme måde lod Ditlev Pentz i 1768 herregården *Kanne* omdøbe til **Rantzausgave** (Hvilsted s., Jylland) til ære for sin afdøde 'svigeronkel' Frans Rantzau, som han gennem hustruen havde arvet godset fra.⁵⁴ Som et tidligt eksempel på sådanne *gave*-navne kan også nævnes **Frederiksgave** (Sønderby s., Fyn), der fik sit nye navn, da kong Frederik 3. i 1667 skænkede herregården *Hagenskov* til Niels Banner.⁵⁵ Det var dog ikke altid giveren, men nogle gange også modtageren, der lagde navn til nye herregårdsnavne på *-gave*. Dette gjaldt således for **Edelgave** (Smørum s., Sjælland), som Edele Ulfeldt modtog af samme Frederik 3. i 1666 med den udtrykkelige præmis, at stedet "herefter skulle kaldes Edelgafve"; nogen egentlig herregårdsnavneændring kan lige dette eksempel dog ikke rubriceres som, eftersom der indtil da var tale om en lille landsby bestående af blot to gårde under navnet *Rumpe*.⁵⁶

Bindeleddet *-en-* i herregårdsnavne med personnavneforled

Som ovennævnte gennemgang viser, indeholder ganske mange af vore herregårdsnavne et forled, der i sig selv tager udgangspunkt i et personnavn – et forhold der i øvrigt ikke mindst gør sig gældende i den gruppe af herregårdsnavne, der er opstået ved navneændringer. Personnavneforled er på ingen måde et særkende for herregårdsnavne, idet også rigtig mange landsbynavne indeholder sådanne, f.eks. dem med endelserne *-lev* og *-rup*, men i herregårdsnavne finder man en særlig tendens, der gennemgående ikke ses i stednavne for andre lokalitetstyper. Det gælder brugen af bindeleddet *-en-* imellem selve personnavnet og endelsen, som f.eks. i **Schackenburg**, en sammensætning af slægtsnavnet på ejeren Hans *Schack* med endelsen *-burg*, med bindeleddet *-en-* indskudt imellem sig. Nu kan man dertil sige, at et alternativt navn **Schackburg* måske ville have haft svært ved at fungere mundtligt. Men til sammenligning har vi i Danmark adskillige landsbyer med navnet *Fristrup*, samtidig med at det sprogligt set samme forled kun indgår med *-en-*bindeled i herregårdsnavne som **Frisenvold** og **Frijsenburg** – samtidig med at man ingen steder finder en landsby med navnet **Frisenrup* eller lignende.⁵⁷ Da Friedrich von Vietinghof Scheel i 1680 overtog herregården *Eskebjerg*, omdøbte han den faktisk i første omgang blot *Scheelsburg*, men i løbet af 1700-tallet videreudvikledes navnet til **Scheelenburg** (Stubberup s., Fyn).⁵⁸

Af øvrige eksempler på indskudte *-en-*bindeled i danske herregårdsnavne med personnavneforled fremkommet ved navneændringer kan nævnes **Holckenhavn** (1671, tidl. Nygård, Vindinge s., Fyn, efter Eiler Holck),⁵⁹ **Lerkenfeld** (se ovenfor), **Marienburg** (1770'erne, tidl. Nygårde, Damsholte s., Møn, efter Marie Kirstine von Cappelen)⁶⁰ og **Falkenstein** (c.1790, tidl. Pebringegård, Gerlev s., Sjælland, efter Anna Mathea Falck).⁶¹ I flere tilfælde var det dog ikke nødvendigt at indføre *-en-* i stednavnet, eftersom det allerede indgik i slægtsnavnet, hvilket f.eks. gælder i navne som **Løvenborg** og **Rosenholm** (begge, se ovenfor), hvor de oprindelige substantiver *løve* og *rose* forinden havde gennemgået samme bindeledstilføjelse ved dannelse af slægtsnavnene Løvenskiold og Rosenkrantz. Hele fænomenet, såvel i stednavne som i personnavne, er primært hjemmehørende i 1500-, 1600- og 1700-tallet, hvor den danske adel under tydelig tysk inspiration tog denne i virkeligheden tyske genitivform flittigt til sig i navnedannelsesmæssig henseende.

Faktisk blev *-en-*bindeleddet snart så stærkt associeret med adelsstanden, at det også fandt vej ind i gruppen af såkaldte 'spottenavne', hvor typisk mindre gårde og husmandssteder, formentlig med et alt andet end herskabeligt præg, antog umiddelbart beslægtede navneformer, dog ofte med et tydeligt hu-

moristisk og ironiserende præg. Den slags husnavne findes især på de herregårdsrige øer Fyn og Lolland, hvorfra eksempler som *Blæsenborg*, *Fedtenborg*, *Gyldenbjerg*, *Klavenborg*, *Knappenborg*, *Konstenborg*, *Kostenborg*, *Lådenborg*, *Pyntenborg*, *Ruttenstad*, *Skrækkenborg*, *Skulkenborg* og *Sprattenborg* kan nævnes,⁶² foruden det i nyere tid indførte institutionsnavn *Saxenhøj*.⁶³

I gruppen af ægte herregårdsnavne med personnavneforled og *-en-* foran diverse endelsestyper udmærker især tre adelsslægter sig ved at have lagt navn til herregårde rundt om i landet, såvel nyoprettede som omdøbte: Friis, Lerche og Rosenkrantz. Slægten Friis har således stået navnemæssigt fadder til herregårdene ***Frijsenborg*** (c.1670), ***Frijsendal*** (1704), ***Frisenfelt*** (1804) og ***Frisenvold*** (1664); slægten Lerche skabte navnene ***Lerkenfeldt*** (1681), ***Lerchenborg*** (1754) og ***Lerchenfeld*** (1790); mens slægten Rosenkrantz har afstedkommet herregårdsnavnene ***Rosenholm*** (1559), ***Rosenlund*** (1637, Lolland) og ***Rosenvold*** (o.1575).⁶⁴

At man i nogle flittigt navngivende adelsslægter undlod *-en-*bindeledsformen ses hos slægten Juel, der har lagt navn til herregårdene ***Juellinge*** (1672, Sjælland), ***Juellinge*** (1719, Lolland), ***Juellingsholm*** (1579), ***Juellund*** (1694) og ***Juelsberg*** (1797).⁶⁵ Her er de tre førstnævnte eksempler yderligere interessante ved, at det onomastisk set identiske navn *Juelling(e)* trods sin relativt unge alder er valgt sammensat med den ellers overvejende jernalderlige afledningsendelse *-ing(e)*; dette kunne måske indikere en særlig stednavneromantisk bevidsthed hos slægten Juel i tiden omkring 1600-tallet. De to identiske herregårdsnavne på Sjælland og Lolland har i øvrigt sin baggrund i, at den ældste *Juellinge* (Hellested s., Sjælland) opstod ved omdøbning i forbindelse med Jens Juels overtagelse af den tidligere *Valbygård* i 1672, men da næste generation i 1719 måtte mageskifte godset på Stevns til kong Frederik 4., tog de navnet med sig til det tilskiftede *Halsted Kloster* på Lolland, der herefter frem til 1922 ligeledes bar navnet *Juellinge*.⁶⁶

Årsager til herregårdsnavneændringer

Langt de fleste navneændringer på herregårde kan kædes sammen med samtidige landsbynedlæggelser eller ejerskifter. Faktisk er ovennævnte *Juellinge* et ganske klassisk eksempel herpå. Bebyggelsen kan kildemæssigt føres tilbage til midten af 1200-tallet, hvor der var tale om en kombineret landsby og herregård ved navn *Valby* (Hellested s., Sjælland).⁶⁷ Fra omkring 1500-tallet begyndte herregården at få sin egen navnemæssige udskilning ved tilføjelse af endelsen *-gård* til *Valbygård*. Landsbyen nedlagdes i 1650'erne i forbindelse med en ophøjelse af *Valbygård* til skattefri hovedgård, og da herregården i 1672 blev gjort til stamhus af Jens Juel i et nyoprettet baroni, fik både baroniet og herregården det nye navn *Juellinge*. Faktisk hænger ganske mange af de oven-

for omtalte herregårdsnavneændringer i 1600- og 1700-tallet netop sammen med samtidige oprettelser af baronier. Overførelsen af et herregårdsnavn fra én lokalitet til en anden i forbindelse med et mageskifte, som i tilfældet Juellinge, hører til de absolutte sjældenheder, men at det nye navn i forbindelse med baroniets opløsning i nyere tid blev opgivet igen til fordel for det oprindelige navn, er – som det senere skal vises – ganske normalt. For det lollandske Juellinge skete det i 1922, hvorved navnet *Halsted Kloster* blev genindført.

Ud over et ønske om at skabe en tydelig forbindelse mellem herregården og en ny besiddende slægt gennem omdøbning til et nyt herregårdsnavn, hvori et personnavn med relation til ejerfamilien indgik, så kunne det også se ud som om, at nogle typer af middelalderlige herregårdsnavne i højere grad kaldte på navneændringer end andre. Dette gælder ikke mindst gamle navne på endelsen *-rup*, der tilsyneladende ikke var voldsomt populære som adresser blandt alle i adelsstanden i 1600- og 1700-tallet: f.eks. *Vinderup* †o.1600 (ændret til Eriksholm); *Olstrupgård* †1639 (Lungholm); *Torup* †1664 (Frisenvold); *Pårup* †1672 (Gjeddesdal); *Skomstrup* †1673 (Vilhelmsborg); *Loverstrupgård* †1674 (Rathlousdal); *Abrahamstrup* †1677 (Jægerspris); *Bonderup* †1681 (Lerkenfeld); *Hovedstrupgård* †1681 (Rodsteenseje); *Finstrup* †1723 (Holstenshus); *Sostrup* †1725 (Skeel); *Sørup* †1743 (Conradsborg); *Østrupgård* †1754 (Lerchenborg); *Stenkelstrup* †o.1760 (Sofiedal); *Totterupholm* †1789 (Rosendal); *Krenkerup* †1815 (Hardenberg).

Når der overhovedet kan konstateres så mange navneændringer på herregårde sammenlignet med landsbyerne, hænger det selvsagt også sammen med, at det i sagens natur var langt nemmere at gennemføre for en bebyggelse med kun én ejer. Dertil var tendensen med at skifte til herregårdsnavne med personnavnerelaterede forled yderligere med til at fremme hyppigheden af ændringer, idet en herregård med et slægtsrelateret navn var betydelig mere tilbøjelig til at få ændret sit navn (igen), hvis gården skiftede slægtsmæssigt ejerskab.⁶⁸ Slægten X kunne således udmærket videreføre et eksisterende 'slægtsneutralt' herregårdsnavn, men hvis de forudgående ejere af slægten Y havde opkaldt gården efter sig selv, ville en ændring være mere oplagt.

Dette forhold gjorde sig ikke mindst gældende, hvis den forrige ejers slægtsnavn havde et decideret negativt omdømme. Et kuriøst eksempel på dette haves fra Fyn, hvor den middelalderlige herregård *Kogsbølle* i 1580'erne blev overtaget og genopbygget af rigsråd Jacob Ulfeldt, der i tidens ånd ved samme lejlighed omdøbte gården til *Ulfeldtsholm*. I 1616 erhvervedes herregården af Ellen Marsvin, der lod den omdøbe på ny til *Ellensborg*, men da den i løbet af de følgende årtier gik videre til Ellens barnebarn Leonora Christine, og dermed også hendes gemal Corfitz Ulfeldt, synes herregården i praksis atter at være blevet kaldt *Ulfeldtsholm*. Corfitz Ulfeldt kom som bekendt i seriøst unåde hos

kong Frederik 3., så da den beslaglagte herregård i 1665 blev solgt af Kronen til en holstensk adelsmand, skete det med eksplicit kongeligt krav om, at den fremover skulle hedde *Nygård*, idet den da angiveligt stadig kendtes ved det nu så forhadte slægtsnavn Ulfeldt. Heller ikke dette pålagte navneskifte slog dog tilsyneladende igennem i det fynske, og det var først da den nye ejer Eiler Holck i 1671 indførte gårdens femte navn, **Holckenhavn** (Vindinge s., Fyn), at mindet om Ulfeldt blev vasket bort fra herregårdsnavnet.⁶⁹

Tilbageføring til oprindelige navne

I 1796 blev baroniet *Conradsborg* på Midtsjælland opløst og ændrede form til et fideikommis. Baroniet bestod af tre herregårde, hvoraf den ene siden 1743 selv havde båret samme navn som baroniet, men i forbindelse med opløsningen ændrede stamhuset navn tilbage til sit oprindelige navn, **Sørup** (Vetterslev s., Sjælland).⁷⁰ Dette skulle blive startskuddet til den foreløbig seneste serie af herregårdsnavneændringer, nemlig ændringer tilbage til herregårdenes oprindelige, ofte middelalderlige navne, et fænomen der i udtalt grad har præget udviklingen i 1800- og 1900-tallet.

Navneændringerne tilbage til det oprindelige ramte i første omgang primært herregårde, hvis nye navne ikke var særligt gamle, når nye ejerforhold indtraf i årtierne omkring år 1800. Dette gjaldt f.eks. **Sandagergård** (Sandager s., Fyn), der i årene 1786-1795 hed *Brinckenlyst* efter den daværende ejer, Conrad von den Brincken, men gik tilbage igen til det oprindelige navn straks da gården efter hans død kom på nye hænder.⁷¹ At et ejerskifte til en ny slægt medførte navneændringer på herregårde var der, som ovenfor vist, ikke noget nyt i; det nye fra omkring år 1800 var, at man i stedet for at finde på nogle helt nye navne hellere søgte tilbage til det gamle. Den historisk bevidste nationalromantik slog nu også igennem inden for herregårdsnavneændringer.

Et interessant eksempel herpå er Ålholm (Nysted s., Lolland), der trods sin hævdevundne danmarkshistoriske rolle siden middelalderen pludselig i 1734 måtte skifte navn til det noget mere anonyme *Christiansholm*, opkaldt efter ejeren grev Christian von Raben i forbindelse med oprettelsen af et grevskab af samme navn. Efter omtrent et århundrede under dette navn blev der givet kongelig bevilling til at tage det gamle navn Ålholm tilbage, formentlig omkring 1840, men i dette tilfælde kom ansøgningen herom ikke i forbindelse med et ejerskifte imellem slægter. Det var således grev Christians egen grandnevø og navnefælle, grev Gregers Christian von Raben, der engang efter sin overtagelse af herregården i 1838 ansøgte kongen om tilbageføring af navnet Ålholm. Den angivne årsag hertil kendes ikke, men den unge greve markerede sig som en stor ynder af det klassiske sprog, hvilket bl.a. præger de mindstøtter, som han rejste i slotsparken for sin familie,⁷² og samme forkærlighed for historien har

velsagtens spillet ind på hans beslutning om genoptagelsen af det gamle herregårdsnavn.

Siden da er adskillige danske herregårde med midlertidige navneændringer vendt tilbage til deres middelalderlige oprindelse: **Dragsholm** (Adelersborg i perioden 1785-1868), **Torbenfeld** (Frydendal 1607-1907), **Halsted Kloster** (Juellinge 1719-1922), **Egebjerggård** (Einsidelsborg 1684-1932), **Krenkerup** (Hardenberg 1815-1938), **Sostrup** (Benzon 1829-1944), **Vitskøl Kloster** (Bjørnsholm 1573-1949) og **Hagenskov** (Frederiksgave 1667-1962).

I to tilfælde er søgningen tilbage til det oprindelige endda gået et skridt videre. Herregården *Benzonslund* havde således aldrig heddet andet end dette siden sin oprettelse i 1730, men ikke desto mindre valgte ejerskabet i 1867 alligevel at droppe navnet til fordel for noget ældre, nemlig navnet på den landsby **Dønnerup** (Holmstrup s., Sjælland), der havde ligget på stedet, inden herregården blev oprettet.⁷³ Den middelalderlige navnerenæssance for herregårdsnavneændringer tog sin hidtil mest ekstreme form, da *Benzonseje* i 1918 blev omdøbt til **Risbyholm** (Ørsted s., Sjælland), et navn der aldrig tidligere havde eksisteret for nogen type bebyggelse.⁷⁴ Da *Benzonseje* blev oprettet i 1722 skete det på resterne af en lille landsby, *Risbygårde*, og med navneændringen til en form, hvor den gamle endelse *-gårde* udskiftedes med *-holm*, konstruerede man i 1918 reelt et navn, som man udmærket kunne forestille sig dannet for en herregård i 1400- eller 1500-tallet.

Konklusion

Der er forskel på, hvor stabile stednavne er. Mange af vore landsbyer hedder i dag stadig det samme, som de gjorde tilbage i middelalderen – for nogles vedkommende endda helt tilbage til vikingetiden og jernalderen – eller rettere, de har i dag en nutidig stave- og udtaleform af dét navn, som de fik dengang for længe siden. Kun i relativt få tilfælde har landsbybebyggelserne skiftet navn, hvilket formentlig bl.a. skyldes, at det ville kræve konsensus imellem ikke blot landsbygårdenes ofte forskellige godsejerskaber, men også mellem navnets daglige brugere i selve landsbyen, i nabolandsbyerne og i den offentlige forvaltning. Dertil synes der kun sjældent at have været et følt behov for navneændringer af landsbyer, og nogen afsmittende mode desangående i Danmark har aldrig forekommet.

Noget anderledes ser det ud med landets herregårde. Ved læsning af nærværende artikel kunne man måske få indtryk af, at alle Danmarks herregårde bestandigt har skiftet navn, hvilket bestemt ikke er tilfældet. Mange ærværdige herregårdsnavne har skam en uafbrudt navnehistorie tilbage til gårdens oprettelse, uanset om denne skal finde sin begyndelse i middelalderen (f.eks. *Boller*, *Egeskov*, (*Gammel*) *Estrup*, *Gisselfeld*, *Knabstrup*, *Skarresholm*, *Svan-*

holm, Tingård og Voergård) eller århundrederne derefter (f.eks. *Benzonsdal, Iselingen* og *Knuthenlund*).

Men ved siden af denne navnestabile gruppe har nok så mange af vore herregårde fået ændret sit navn en eller flere gange op gennem historien. I modsætning til landsbyerne har en navneændring på herregårdene været nemmere at gennemføre, fordi der som regel kun var én afgørende beslutningstager at tage hensyn til, nemlig herremanden (eller fru) selv. Dertil har der tilsyneladende oftere opstået ønske om at ændre en herregårds navn. I middelalderen synes sådanne ønsker primært knyttet op på at ville manifestere bebyggelsens herregårdskarakter gennem en tilføjelse af endelser som f.eks. *-holm* eller *-gård* til et eksisterende navn. Efter middelalderen falder herregårdsnavneændringer især sammen med større ejerskifter adelslægterne imellem, fra slutningen af 1600-tallet og op gennem 1700-tallet desuden ved oprettelse af baronier og grevskaber, som stamhusene i disse ofte opkaldtes efter. 1600- og 1700-tallets herregårdsnavneændringer tog gerne form af helt nye navnekonstruktioner, uden forbindelse til det forrige navn, som regel ved at et personnavn – enten ejerens slægtsnavn eller fornavn på ejeren selv eller et nært familiemedlem – blev sammensat med en ‘herregårdskarakteristisk’ endelsestype; særligt typiske eksempler på sådanne er *-holm*, *-borg*, *-vold*, *-feld*, *-dal*, *-bjerg/eje* og *-gave*.

Selvom flere af disse typiske herregårdsnavneendelser har en umiddelbar betydning, der kunne formodes at sigte til enten bebyggelsesanlæggets karakter (f.eks. ‘borg’ og ‘vold’) eller herregårdens terrænmæssige placering i landskabet (f.eks. ‘holm’, ‘dal’ og ‘bjerg’), så gik brugen af disse navnetyper efter middelalderen helt over til at have en rent poetisk eller herregårdsromantisk betydning.

Den nærmest modeagtige præference for personnavnerelaterede forled i herregårdsnavne i især 1600- og 1700-tallet gjaldt ikke kun i ændrede navne, men også ved navngivning af nyoprettede herregårde. Dette valg havde tydeligvis en selvforstærkende effekt i antallet af herregårdsnavneændringer, idet en gård med et personnavneforled var mere tilbøjelig end andre mere ‘neutrale’ navne til at blive ændret, når herregården skiftede ejerskab fra én adelslægt til en anden.

Antallet af herregårdsnavneændringer faldt drastisk ved indgangen til 1800-tallet, hvorefter langt de fleste ændringer endvidere antog en helt anden karakter, idet man nu mange steder valgte at sløjfe de ‘moderne’ indførte navneændringer fra 1600- og 1700-tallet til fordel for de oprindelige middelalderlige navne. I enkelte tilfælde førte denne nationalromantiske bølge endda til indførelsen af ‘middelalderistiske’ navne, som herregården aldrig tidligere havde haft.

Selvom en stor del af Danmarks historiske herregårde i dag har en noget

anden funktion end den, de oprindeligt havde, f.eks. nu som sociale eller kultur-bærende institutioner, så spiller deres navne ikke af den grund en mindre rolle i stedernes identitet – måske snarere tværtimod. Fremtiden må vise hvilke nye trends i herregårdsnavneændringer, som de næste generationer af navneforskere og landbohistorikere vil kunne følge med i fra sidelinjen.

Litteratur- og kildehenvisninger

Bobé, Louis (1964): 'Løvenborg', i: *Danske slotte og herregårde* 3, 2. udg. (København: Hassings Forlag), s. 47-66.

Dalberg, Vibeke (1991): *Stednavneændringer og funktionalitet* (København: C.A. Reitzels Forlag).

DD = *Diplomatarium Danicum*, diverse redaktører, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (København, 1938–).

DS = *Danmarks Stednavne*, aktuelt 26 bd., diverse redaktører, udgivet af Stednavneudvalget (København, 1922–).

DS Nordvestsjælland = Upublicerede forarbejder til kommende udgivelser i serien *Danmarks Stednavne* dækkende det tidligere Holbæk Amt, red. Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen og Rikke Steenholt Olesen, Navneforskning, Københavns Universitet.

Haugsted, Ejler (1967): 'Løvenholm', i: *Danske slotte og herregårde* 14, 2. udg. (København: Hassings Forlag), s. 133-146.

Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2016): 'Saxenhøj', webartikel på *Månedens navn – September 2016* (Navneforskning, Københavns Universitet); http://navn.ku.dk/maanedens_navn/saxenhoej/.

Jensen, Christian Axel (1965): 'Aalholm', i: *Danske slotte og herregårde* 6, 2. udg. (København: Hassings Forlag), s. 91-112.

Jørgensen, Bent (2008): *Danske stednavne* (København: Gyldendal).

Lisse, Christian (1974): "'Gøkstorp qvod nunc Knutstorp dicitur". Om middelalderlige landsbynavneskifter', i: *Festskrift til Kristian Hald – Navneforskning, dialektologi, sproghistorie*, red. P. Andersen & al. (København: Akademisk Forlag), s. 117-127.

Nielsen, Michael Lerche (1997): *Vikingetidens personnavne i Danmark – belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på torp sammensat med personnavneforled*, ph.d.-afhandling (Københavns Universitet).

Olsen, Gunnar (1957): *Hovedgård og bondegård – Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525-1774* (København: Rosenkilde og Bagger).

Olsen, Gunnar (1961): 'Hovedgård' (Danmark), i: *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* 6 (København m.fl.: Rosenkilde og Bagger), sp. 697-702.

Rep = *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, red. Kr. Erslev & W.

Christensen (København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1894-1939).

Trap⁴ = *J.P. Trap: Kongeriget Danmark*, 4. udg. (København: G.E.C. Gads Forlag, 1920-1932).

Wohler, Inge (1985): 'Lidt om herregårdsnavne', i: *Mange bække små – Til John Kousgård Sørensen på tresårsdagen 6.12.1985*, red. V. Dalberg & G. Fellows-Jensen (København: C.A. Reitzels Forlag), s. 215-266.

Summary

The continuity of Danish place-names differs quite a lot. For the majority of our villages still have the same names as they did in the Middle Ages – or, rather, they have a derived variant form reflecting the present-day spelling and pronunciation of their original names. We only know of very few cases, where a Danish village settlement has had an actual change of name to something new. The situation is quite different when looking at Danish manor houses. Although numerous manor houses in Denmark still have their oldest known name, some going back to the Middle Ages, what appears to be equally many have had one or more name changes throughout the centuries.

The earliest phase of such recorded name changes took place in the Late Middle Ages. The predominant type of change back then was to add the generic *-gård* or *-holm* to an already existing name, e.g. from *Hørby* to *Hørbygård* or from *Drag* to *Dragsholm*; the motive for this seems to have been a wish to emphasize the status as manor houses, and to differentiate it from village settlements. After the Middle Ages, name changes on Danish manor houses usually coincided with changes in ownership between noble families, and from the late 17th and throughout the 18th century changes also occurred with the formation of baronies and counties, which the central manor houses were often renamed after. Manor houses changing names in the 17th and 18th centuries were usually given completely new names with no resemblance to the former ones. The most common set-up was to combine a personal name – either the owner's family name or the first name of her- or himself or a close relative – with a type of generic that was considered 'manor house like'; some of the most typical examples of these are *-holm*, *-borg*, *-vold*, *-feld*, *-dal*, *bjergl-eje* and *-gave*. While several of these typical 'manor house generics' have an etymology that at first hand would seem to refer to either the character of the construction (e.g. *borg*, 'castle'; and *vold*, 'rampart') or to the location within the landscape (e.g. *holm*, 'islet'; *dal*, 'valley'; and *bjerg*, 'hill'), the usage of these generics eventually became so closely associated with manor house names that their meaning was purely symbolic.

The number of name changes on Danish manor houses fell dramatically

with the beginning of the 19th century. Moreover, those that did occur hereafter usually was of a different character than hitherto, as it now became trendy to drop the ‘modern’ name changes introduced in the 17th and 18th centuries in favour of a return to the original medieval names. In some cases, this national-romantic renaissance movement even led to the construction of medievalistic names that the manor houses had never had before.

Forfatterpræsentation

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, født 1968, er lektor i navneforskning ved Københavns Universitet. Han er cand. scient. i historie og geografi (RUC 2004) og ph.d. i middelalderhistorie (SDU 2008), med en særlig interesse for stednavnenes brug i forhold til bebyggelses- og landskabshistorie. Aktuelt arbejder han med redaktionen af et bind om Merløse Herred i serien *Danmarks Stednavne*. Email: jggj@hum.ku.dk

Noter

- 1 “Gøkstorp quod nunc dicitur Knutstorp.” DD 1 III nr. 100. 1440-formen med /k/ skyldes formentlig en afskrivningsfejl for /t/. Lisse 1974, s. 120 f.; DS 23, s. 44.
- 2 DS 11, s. 215-216; Jørgensen 2008, s. 286.
- 3 DS 24, s. 216-217; Jørgensen 2008, s. 138; Dalberg 1991, s. 183-184 og 219.
- 4 Traditionelt taler man om *hovedgårde* i middelalderen, mens betegnelsen *herregårde* normalt først anvendes for 1700-tallet og fremefter, men da det i nærværende sammenhæng skønnes at ville fremstå unødigt forvirrende at skulle skifte mellem betegnelserne alt efter hvilken periode, de anvendes i forbindelse med, har jeg valgt her konsekvent at omtale dem som *herregårde*.
- 5 Olsen 1961, sp. 701-702.
- 6 Wohlert 1985, s. 256.
- 7 DS Nordvestsjælland.
- 8 Jørgensen 2008, s. 41, 57 og 118.
- 9 DD 3 I nr. 129; Jørgensen 2008, s. 90. Formelt set er det selvfølgelig muligt, at herregården udspringer af en senere opslugt landsby af samme navn, men en sådan kendes i givet fald ikke.
- 10 Olsen 1957.
- 11 DS 11, s. 199-200; Jørgensen 2008, s. 221.
- 12 Trap⁴ VIII, s. 513; Jørgensen 2008, s. 70.
- 13 Wohlert 1985, s. 265; Jørgensen 2008, s. 19.
- 14 DS 16, s. 109; Jørgensen 2008, s. 182.
- 15 DS 11, s. 19; DS 20, s. 53.

- 16 Til undersøgelsen er ikke medregnet navneændringer på kongeligt ejede slotte, som f.eks. da den indtil da adeligt ejede herregård *Hillerødsholm* i 1560 blev omdannet til det kongelige *Frederiksborg Slot* (Frederiksborg s., Sjælland).
- 17 Næst efter tilføjelsen *-gård* er *-holm* også den mest udbredte endelsestype for danske herregårde som helhed. Forleddene i disse fordeler sig omtrent ligeligt i tre grupper af tilsyneladende lidt forskellig alder: naturrelaterede appellativer, inkl. plante- og dyrenavne (især før 1500); landsbynavne (især før 1600); og personnavne (især 1500-1700). Wohlert 1985, s. 257-258.
- 18 Jørgensen 2008, s. 61; DS Nordvestsjælland.
- 19 DS 16, s. 143; Dalberg 1991, s. 146.
- 20 DS 23, s. 92.
- 21 DS 11, s. 77-78.
- 22 DS 26, s. 166.
- 23 Olsen 1957, s. 46; DS Nordvestsjælland.
- 24 Jørgensen 2008, s. 190.
- 25 Bobé 1964, s. 57-58.
- 26 Haugsted 1967, s. 138.
- 27 Jørgensen 2008, s. 234.
- 28 DS 13, s. 94.
- 29 DS 24, s. 225; Jørgensen 2008, s. 336.
- 30 DS 21, s. 144; DS 26, s. 184.
- 31 DS 11, s. 158-159; Dalberg 1991, s. 140-141.
- 32 DS 12, s. 4; DS 5, s. 247; DS 12, s. 120; DS 13, s. 86.
- 33 DS 12, s. 62; DS 12, s. 53.
- 34 DS 8, s. 19; DS 18:1, s. 51; DS 9, s. 104.
- 35 DS 13, s. 238.
- 36 Jørgensen 2008, s. 266.
- 37 DS 16, s. 59; Wohlert 1985, s. 256; Nielsen 1997, s. 100; Jørgensen 2008, s. 222.
- 38 Jørgensen 2008, s. 24; DS Nordvestsjælland.
- 39 DS 17, s. 369; Dalberg 1991, s. 139; Jørgensen 2008, s. 224.
- 40 DS 13, s. 175.
- 41 DS 11, s. 138-139.
- 42 DS 26, s. 200.
- 43 DS 12, s. 78.
- 44 DS 11, s. 153.
- 45 DS 11, s. 58.
- 46 DS 11, s. 56.
- 47 DS 23, s. 119.

- 48 DS 12, s. 43.
- 49 DS 12, s. 108.
- 50 Jørgensen 2008, s. 246; DS Nordvestsjælland.
- 51 Jørgensen 2008, s. 85 og 234.
- 52 DS 12, s. 79; DS 14, s. 150.
- 53 DS 14, s. 149; Jørgensen 2008, s. 124.
- 54 DS 12, s. 81.
- 55 DS 14, s. 326; Dalberg 1991, s. 199.
- 56 DS 20, s. 53.
- 57 Jørgensen 2008, s. 84-85.
- 58 DS 14, s. 146.
- 59 DS 13, s. 192.
- 60 DS 16, s. 256; Jørgensen 2008, s. 193.
- 61 DS 24, s. 85.
- 62 DS 11, s. xiv; DS 13, s. xiii; DS 14, s. xiii.
- 63 Jakobsen 2016.
- 64 Jørgensen 2008, s. 84-85, 176 og 234-235. Slægten Rosenkrantz har derimod ingen forbindelse til herregårdsnavnene *Rosendal*, *Rosenfelt*, *Rosengård* og *Rosenlund* (Fyn).
- 65 Wohlert 1985, s. 256.
- 66 DS 11, s. 76.
- 67 DS 16, s. 71.
- 68 Jørgensen 2008, s. 119.
- 69 Dalberg 1991, s. 189.
- 70 DS 23, s. 105.
- 71 DS 14, s. 189-190; Dalberg 1991, s. 190.
- 72 Jensen 1965, s. 109.
- 73 Dalberg 1991, s. 192; DS Nordvestsjælland.
- 74 DS 26, s. 239-240.